



Наталія Галецька

кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри права факультету права
Українського католицького університету
(Львів, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9920-6217>
natalya.haletska@ucu.edu.ua

УДК: 340.14

ПРАВОВЕ ПРОТИСТОЯННЯ (LAWFARE): ДО КОНЦЕПТУАЛЬНОГО РОЗУМІННЯ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. У статті досліджується можливість розгляду права як інструменту в умовах російсько-української війни. Проаналізовано інструментальне праворозуміння, відповідно до якого правові норми, інститути та процеси можуть свідомо використовуватися суб'єктами для досягнення визначених цілей. Визначено переваги та ризики такого підходу, зокрема загрозу десаєралізації права та підриву принципу верховенства права. Особливу увагу приділено опису феномену “правового протистояння” або “правоборства” (lawfare) як прояву інструментального підходу до права в умовах війни. Запропоновано визначення цього поняття, окреслено його ознаки, суб'єктів та класифікації. Розглянуто практичні приклади використання правових механізмів у міжнародних та національних правових системах як засобу досягнення цілей.

Автор описує суб'єктів правового протистояння (держави, міжнародні організації, неурядові структури, бізнес, фізичні особи) та виділяє основні групи правових засобів, включаючи міжнародно-правові, національні та регіональні інструменти. Особливо сформульовано попередні рекомендації для органів державної влади та місцевого самоврядування щодо ефективної участі у правовому протистоянні, зокрема через визначення стратегічних цілей, формування мережі суб'єктів та координацію їх діяльності. Зроблено висновок, що правове протистояння є важливим елементом сучасних конфліктів і потребує системного й обережного підходу держави, зокрема в умовах російсько-української війни.

Ключові слова: інструментальне праворозуміння; правове протистояння / правоборство (lawfare); міжнародне право; правові засоби; суб'єкти права; війна.

У 2026 р. на сторінці Міжнародного Комітету Червоного Хреста з'явилась публікація “Cognitive warfare: why the human brain should not become a battlefield”, у якій висвітлювалося поняття “когнітивної війни”, що визначалась як ‘широкий спектр засобів, способів і методів, які використовуються для впливу на наші уявлення, емоції, переконання, прийняття рішень і дії через людський мозок для того, аби забезпечити стратегічну військову перевагу над супротивником’¹.

¹ P Devidal, “Cognitive warfare: why the human brain should not become a battlefield” (Humanitarian Law & Policy Blog, February 5, 2026) <<https://blogs.icrc.org/law-and-policy/2026/02/05/cognitive-warfare-why-the-human-brain-should-not-become-a-battlefield>> (accessed 23.04.2026).

Відтак постає питання, чи може право виступати засобом когнітивної війни, і тут, на жаль, немає однозначної відповіді. З одного боку, це питання вже неодноразово ставилося після Другої світової війни, і у правовій доктрині однозначно утвердилась думка про те, що національне право, яке порушує права людини, може бути законом, але не правом. З іншого боку, якщо ведемо мову про міжнародне право, то ситуація зовсім інша. Так, чотириста років тому нідерландський гуманіст і юрист Гуго Гроцій отримав доручення від Об'єднаної нідерландської Ост-Індської компанії (VOC) написати захист дій адмірала Якоба ван Гемскерка щодо захоплення португальського торгового судна у Сінгапурській протоці в лютому 1603 р. У період між 1604 і 1606 рр. він написав ґрунтовний політичний і історичний трактат про війну, право на здобич і проникнення нідерландської торгівлі в Ост-Індію, дванадцятий розділ якого під назвою “Mare Liberum” (Свобода морів, 1608 р.) обґрунтовував концепцію “відкритого моря”². Саме ця концепція стала не лише підґрунтям для правомірності дій Ост-Індської компанії, а й базовою концепцією міжнародного права.

В умовах сучасної російсько-української війни рф неодноразово використовуються юридичні концепції задля обґрунтування правомірності власних дій³, наприклад, поняття “самовизначення націй і народів”. Тому характеристика цього феномену видається важливою задля пошуку способів протидії.

МЕТА СТАТТІ полягає у з'ясуванні сучасного розуміння права як інструменту переваг і загроз такого розуміння; у визначенні поняття “правове протистояння” як прояву використання права як інструменту в умовах війни, а також наданні певних рекомендацій органам державної влади та органам місцевого самоврядування для дій в умовах правового протистояння.

Стан наукової розробки щодо інструментального праворозуміння та правового протистояння в українській правничій думці почав активно формуватися після повномасштабного вторгнення. І тут варто відзначити дві важливі праці: публікації та дисертацію на здобуття ступеня доктора філософії Б. Фішера “Підривні правові операції в міжнародному праві в контексті вторгнення Росії в Україну”⁴, де автор вживає поняття “правовійна”, а також організовану Інститутом держави і права імені В. М. Корецького міжнародну науково-практичну конференцію “Правоборство – використання права як зброї у війні. Правові механізми протидії російській агресії”⁵, учас-

² P Borschberg, ‘Hugo Grotius’ Theory of Trans-Oceanic Trade Regulation: Revisiting Mare Liberum (1609)’ [2005] 14 IJL Working Paper.

³ У Києві відбулося обговорення концепту правоборства як механізму протидії агресії (Юридична практика, 22.04.2026) <<https://pravo.ua/v-kyievi-vidbulosia-obhovorennia-kontseptu-pravoborstva-iak-mekhanizmu-prytydii-ahresii>> (дата звернення 27.04.2026).

⁴ B Fisher, ‘Malign Legal Operations (MALOPs) in International Law in the Context of Russia’s Invasion of Ukraine’ (PhD thesis, 2023).

⁵ Міжнародна науково-практична конференція “Правоборство – використання права як зброї у війні. Правові механізми...” (Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України) <<https://idpnan.org/international-scientific-and-practical-conference>> (дата звернення 23.04.2026).

ники якої вживають поняття “правоборство”. Загалом українська правнича думка у цій сфері перебуває у процесі формування. Іноземна література містить чимало праць, що аналізують окреслені питання з різних аспектів: можна виокремити щонайменше дві групи джерел – американські, це праці Б.-З. Таманаги, О. Кітрі та Ч. Данлапа, а також китайські⁶. У ЄС, зокрема у Франції, на урядовому рівні аналізується концепція стратегічного впливу через право⁷. Варто зауважити, що кожна країна постулює концепцію правового протистояння з огляду на власний національний інтерес, відтак є потреба у творенні нашого, українського концептуального розуміння правового протистояння в умовах російсько-української війни.

Тож у першій частині цієї статті аналізується, наскільки право може розглядатись як інструмент, і які загрози (а, можливо, і переваги) цього. У другій частині зроблена спроба охарактеризувати використання права як інструменту в умовах війни, і на позначення цього явища використовується поняття “правове протистояння”. У третій частині надаються певні попередні рекомендації для органів державної влади та органів місцевого самоврядування для дій в умовах правового протистояння.

1. Розуміння права як інструменту: чи має право на життя ця концепція?

Як слід розуміти і сприймати право? Ця дискусія щодо розуміння ролі права є, мабуть, найбільш давньою дискусією у правознавстві, що породила такі концепції праворозуміння, як позитивістська, природно-правова, соціологічна, інструменталістська та багато інших (згідно з класифікацією проф. М. Козюбри)⁸. Кожна з цих концепцій має свої переваги та хиби, як і обмеження в застосуванні. Суттєвим недоліком використання інструментального підходу є десаκραлізація права, зведення його до утилітарного інструменту досягнення цілей, чого точно не можна допустити. Зауважимо, що дискусія щодо застосування цього підходу в інших сферах суспільних відносин потребує глибокого дослідження та лежить поза межами цього дослідження.

Основні постулати інструменталізму сформулював американський філософ Дж. Дьюї⁹, його погляди отримали поширення у науці права також. Зокрема, у США інструментальне розуміння до права є практичним підходом, що застосовується в судовій системі та викладається в університетах. Так, проф. Таманага стверджує, що

⁶ Cong Wen Sheng, *100 cases of legal battle: the classic case analysis* (PLA Publishing House 2004); D Cheng, ‘Winning without fighting: Chinese legal warfare’ (The Heritage Foundation, May 21, 2012) <<https://www.heritage.org/asia/report/winning-without-fighting-chinese-legal-warfare>> (accessed 23.04.2026).

⁷ Stratégie d’influence par le droit: Stratégie de la France 2023–2028 <<https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/le-ministere/publications-programmes-et-documentation-institutionnelle/publications/documents-institutionnels/strategie-d-influence-par-le-droit>> (accessed 23.04.2026).

⁸ М Козюбра (ред.), *Загальна теорія права: підручник* (Баїте 2015) 392.

⁹ Дж Д’юї, *Демократія і освіта* (пер. з англ. М Олійник, І Босак, Г Пехник, Літопис 2003) 294.

інструментальний погляд на право означає, що право – яке охоплює правові норми, правові інститути та правові процеси – свідомо розглядається людьми та групами як інструмент або засіб для досягнення цілей. Перелік можливих цілей є відкритим і безмежним, починаючи від особистих (збагачення, переслідування або просування по службі) до ідеологічних (просування справи) та соціальних цілей, таких як максимізація соціального добробуту або пошук балансу конкуруючих інтересів¹⁰.

При цьому проф. Таманага зазначає про ризики такого підходу для верховенства права, а саме 'крах фундаментальних правових обмежень, які вимагали від закону відповідності праву, та погіршення віри в суспільне благо <...>. Зниження обов'язкової якості правових норм та поширення сумнівів щодо судової об'єктивності'¹¹. У своїй праці проф. Таманага вказує, що інструментальна теорія права настільки глибоко проникла у правотворчість і правозастосування, що навіть змінила підходи до викладання у американських університетах. Проте, як буде проаналізовано нижче, проф. Кітрі вказує, що такий підхід був притаманний лише для національного права, водночас не до кінця використовувався в міжнародному праві.

Інструментальний підхід до права, особливо міжнародного права, отримав значний розвиток у тоталітарних державах, зокрема Китайській Народній Республіці (далі – КНР) та рф. Аналіз підходів цих держав до праворозуміння є важливим з огляду на російсько-українську війну. Можна вести мову про дві групи джерел, які аналізують підходи до праворозуміння в Китаї, зокрема, це китайські та американські джерела. Серед китайських джерел можна виділити *Analysis of 100 Cases of Legal Warfare*, авторства Cong Wensheng¹², якого немає в перекладі українською. Американські джерела, які описують підходи КНР до праворозуміння¹³, вказують на те, що інструментальний підхід до праворозуміння, особливо щодо міжнародного права, є однією зі складових засобів ведення війни, тобто застосовується разом із іншими засобами ведення війни. Проф. Кітрі докладно аналізує приклади інструментального підходу КНР до праворозуміння міжнародного права, зокрема, щодо поширення суверенітету на виключну (морську) економічну зону, на повітряний простір тощо. У державі-агресорі росії такий підхід теж отримав відображення ще у працях радянського вченого С. Алексєєва і остаточно закріпився вже у сучасній рф¹⁴. Можливо, і можна виокремити якісь відмінності між підходами КНР і росії на національному рівні, проте

¹⁰ B Z Tamanaha, *Law as a Means to an End: Threat to the Rule of Law* (Cambridge University Press 2006) 6 <https://doi.org/10.1017/CBO9780511511073>.

¹¹ Tamanaha (n 10) 8.

¹² Cong Wen Sheng (n 6).

¹³ Cheng (n 6); C Smith, 'Chinese Lawfare in Conflict: The Threat to U.S. Operations' [2025] 16(1) *Harvard National Security Journal* 146–194.

¹⁴ M Popova, 'Putin-Style "Rule of Law" & the Prospects for Change' [Spring 2017] *Dædalus. Journal of the American Academy of Arts & Sciences* 64–75.

на міжнародному рівні їх не існує, про що навіть свідчать дві спільні декларації щодо розуміння міжнародного права 2016 р. і 2025 р. відповідно¹⁵.

У працях українських науковців згадується доробок і американських вчених, і радянсько-російських. Окремо слід згадати про потребовий підхід проф. П. Рабіновича, який хоча й містить деякі елементи інструментального, а саме право розглядається як інструмент реалізації потреб, все ж, на нашу думку, є відмінним підходом від інструментального праворозуміння¹⁶. Так, інструментальний підхід, на відміну від потребового, не дає відповіді на питання, хто визначає цілі, інструментом досягнення яких є право. Пізніше окремі елементи інструментального підходу в контексті правових підпривних операцій було розкрито у працях аспіранта НаУКМА Б. Фішера. Так, Фішер вказує на наявність концепції юридичної стійкості¹⁷ і підкреслює, що ця концепція не є притаманною ні Китаю, ні росії, пояснюючи це необхідністю застосовувати право лише з метою нападу¹⁸.

Незважаючи на розмаїття висновків учених, пропонується взяти за основу визначення проф. Таманаги про те, що інструментальну теорію права можна визначити так: “правові норми, правові інститути та правові процеси свідомо розглядаються людьми та групами як інструмент або засіб для досягнення цілей”, із вказівкою проф. Кітрі на семантичну нейтральність значення цього поняття. Отже, у багатьох державах є прояви інструментального розуміння права, хоча й глибше дослідження з цієї тематики все ще попереду.

2. Правове протистояння (lawfare)

*як прояв інструментального праворозуміння в умовах війни:
поняття і види*

Інструментальне праворозуміння можна застосовувати як в умовах мирного часу, так і в умовах війни, хоча, мабуть, підходи все-таки різнитимуться. Проявом інструментального підходу в умовах війни є концепція правового протистояння, або ж lawfare. Також в українській правничій доктрині починає використовуватися концепція “правоборства”¹⁹. Для зручності розглядатимемо поняття “правоборство”, “правове протистояння” і “правовійна” принаймні як синонімічні. Як видається, правове протистояння є проявом інструментального праворозуміння з огляду на таке. Як практичні прояви цього явища можна розглядати: маніпулятивне використання росією кон-

¹⁵ C Valenzuela-Bock, ‘Russia and China Issue Joint Declaration on Promotion and Principles of International Law’ (American Society of International Law, July 20, 2016) <<https://www.asil.org/blogs/russia-and-china-issue-joint-declaration-promotion-and-principles-international-law-june-25>> (accessed 23.04.2026).

¹⁶ П Рабінович, ‘Потребовий підхід – безальтернативний інструмент виявлення соціальної сутності права і держави’ [2009] 8 Наукові праці Одеської національної юридичної академії 45–53.

¹⁷ A Sari, ‘Legal resilience in an era of grey zone conflicts and hybrid threats’ [2020] 33(6) Cambridge Review of International Affairs 846–867 <https://doi.org/10.1080/09557571.2020.1752147>.

¹⁸ Fisher (n 4).

¹⁹ Міжнародна науково-практична конференція «Правоборство – використання права як зброї у війні. Правові механізми...» (n 5).

цепції самовизначення народів задля ведення війни з Україною, маніпулятивне використання безпекових винятків (стаття XX ГАТТ²⁰ 1994 р.) під час вирішення суперечок у рамках СОТ) тощо. Тож важливість концептуалізації поняття “правове протистояння” є самоочевидною.

Насамперед варто надати визначення термінології, адже відповідник англomовного поняття “lawfare” поняття “правове протистояння” як таке відсутнє в доктрині українського права. У англomовній (і насамперед американській) літературі класичним визначенням цього поняття вважається визначення ген. Ч. Данлапа на позначення

використання права як засобу досягнення того, що в іншому випадку потребувало б застосування традиційної військової сили. Це свого роду приклад того, що китайський стратег Сунь-цзи міг би назвати “вищою досконалістю” війни, метою якої є придушення “опору ворога без бою”. Однак найчастіше це буде лише однією частиною більшої стратегії, яка, ймовірно, може включати кінетичну (смертельну) та інші традиційні військові можливості²¹.

У своїй пізнішій праці проф. О. Кітрі погодився зі згаданим вище визначенням, зазначаючи, що це поняття слід сприймати нейтрально, адже воно може використовуватись також і як оборонна стратегія²². У французькій літературі використовується поняття “юридична війна”, “стратегічне використання права” як синонімічне до поняття “lawfare”²³.

В українській правовій науці варто відзначити наукові праці з цього питання Б. Фішера²⁴, у яких на позначення концепції “lawfare” пропонується поняття “правовійна”, а на позначення поняття “malign legal operations” (MALOPs) – “правові підривні операції”. Б. Фішер також вказує на недосконалість поняття “lawfare”, оскільки воно містить протиставлення всередині і не може використовуватись нейтрально, а розмежування на легітимне та нелегітимне “lawfare” може дати підстави для розмивання легітимності²⁵.

Хоча ресурс і не академічний, але точно відображає “звичайне” розуміння поняття – в українському сегменті Вікіпедії пропонується поняття “правове протистояння”²⁶. Як видається, саме поняття “правове протистояння” є найудалішим відповідником поняття “lawfare”, оскільки воно є достатньо

²⁰ Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_264#Text> (дата звернення 23.04.2026).

²¹ C Dunlap, ‘Lawfare 101: A Primer’ [2017] 97 Military Review 8–17.

²² O F Kittrie, *Lawfare: Law as a Weapon of War* (Oxford University Press 2016) 416 <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190263577.001.0001>.

²³ É Jean-Bouchard, ‘Droits et Démocratie – L’inquiétante pratique du lawfare au Canada’ (Le Devoir, 4 février 2010) <<https://www.ledevoir.com/opinion/idees/282358/droits-et-democratie-l-inquietante-pratique-du-lawfare-au-canada>> (accessed 23.04.2026).

²⁴ Fisher (n 4).

²⁵ B Fisher, ‘The origins of “lawfare” and the exploitation of public international law’ Наукові записки НаУК-МА. Юридичні науки [2023] 11 100–107 <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2023.11.100-107>.

²⁶ Російсько-українське правове протистояння (Wikipedia) <https://uk.wikipedia.org/wiki/Російсько-українське_правове_протистояння> (дата звернення 23.04.2026).

широким, тобто охоплює як дії під час війни, так до і після, не містить негативного забарвлення.

Варто зауважити, що очікуваним, але не обов'язковим результатом правового протистояння є правовий спір. Підсумовуючи, правове протистояння є одним із проявів інструментального праворозуміння, але рівноцінно проявом інструменталізму може бути й правова гармонія – тобто антипод до правового протистояння, інакше кажучи, за допомогою правових засобів досягнення певних цілей, які не суперечитимуть цілям будь-якої іншої групи.

Тож видається, правове протистояння та інструментальне праворозуміння співвідносяться як частина і ціле. Пропонується визначити правове протистояння як правові засоби, що свідомо розглядаються суб'єктами протистояння як інструмент або засіб для досягнення певної мети. Тому визначальними ознаками правового протистояння є такі.

Наявність мети. Мета може бути як коротко-, так і довгостроковою, як артикульованою, так і неписаною, але мають бути чіткі докази її наявності. Водночас така мета має бути небажаною до настання для іншої сторони правового протистояння.

Мета має бути усвідомлена. Дуже важливо звернути увагу на суб'єктивний характер такої мети. Інакше кажучи, суб'єкт правового протистояння має діяти усвідомлено, тобто розуміти наслідки власних дій і бажати їх настання (аналог умислу в національному праві). Адже в мінливому світі навіть найкращі договори та акти можуть мати непередбачувані наслідки. Відтак, якщо негативні чи будь-які інші наслідки є непередбачуваним результатом, то навряд чи можна вести мову про наявність правового протистояння.

Для досягнення мети використовуються саме правові засоби. У разі використання інших засобів, наприклад інформаційних, дипломатичних, соціальних, не можемо говорити саме про правове протистояння. Погоджуючись з генералом Ч. Данлапом, сюди можна включати правові норми, правові інститути та правові процеси.

Суб'єкти правового протистояння. У пропонованому визначенні відсутні сторони (суб'єкти) правового протистояння, оскільки коло суб'єктів визначається метою і природою самого протистояння (внутрішньодержавне або міжнародне). У разі формалізованого протистояння можна вести мову про наявність сторін протистояння, наприклад, у російсько-українській війні сторонами є Україна та росія. Проте коло суб'єктів, які підтримуватимуть своїми діями кожну зі сторін, буде динамічним і не обмежуватиметься суб'єктами публічного і приватного права цієї сторони, а включатиме і міжнародні урядові, неурядові та комерційні організації тощо. Наприклад, міжнародна комерційна організація (група компаній McDonalds) може продовжувати свою діяльність і сплату податків у обох сторонах протистояння.

Найбільш складним, але водночас найбільш цікавим для дослідження є неформалізовані протистояння, сторони яких невідомі, відтак коло суб'єктів на боці кожної зі сторін найбільш розмите. Але саме такі дослідження уможливають здійснювати прогнози щодо майбутніх протистоянь, уникати або мінімізувати їх наслідки, наприклад, у американській літературі останні роки активно обговорюється американсько-китайське протистояння, незважаючи на відсутність формального протистояння. Відтак пропонується до розгляду така класифікація суб'єктів правового протистояння:

а) міжнародні урядові організації або об'єднання держав без створення організації. Навіть рекомендаційні висновки міжнародних організацій можуть мати значущий вплив, наприклад Дорадчий висновок Міжнародного суду ООН Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory²⁷ став важливою віхою для Палестини в обґрунтуванні власних інтересів;

б) міжнародні неурядові організації або об'єднання національних громадських організацій без створення міжнародної неурядової організації. Проф. О. Кітрі обґрунтовує, що дуже часто саме неурядові організації виступають позивачами в судових процесах проти урядів або ж починають різноманітні ініціативи для підтримки однієї зі сторін протистояння²⁸. У той же час варто зауважити, що це найбільш чутлива і складна тема для дослідження, адже велика кількість неурядових організацій мають власну соціально важливу мету;

в) міжнародні комерційні організації або транснаціональні компанії. Це один із найскладніших суб'єктів правового протистояння, адже його інтерес (окрім виробників військових товарів і товарів подвійного призначення) полягає у припиненні протистояння незалежно від результату, тому його інтереси складно визначити. Дуже часто сукупний інтерес цих суб'єктів визначатиметься інтересами держави, що є центром життєвих інтересів кінцевих власників / бенефіціарів. Тобто, якщо власники міжнародної компанії є українцями і постійно проживають в Україні, то, ймовірно, підтримають Україну. Такі суб'єкти мають одну вразливість, прибуток, іншими словами, вони підтримають ту сторону у протистоянні, яка позитивно або принаймні менш негативно впливатиме на їхню прибутковість. Відтак, як слушно зазначає проф. О. Кітрі, судові позови проти міжнародних компаній, хоча можуть і не увінчатися успіхом, проте є ефективними, адже створюють негативну рекламу²⁹;

г) суб'єкти публічного права будь-якої держави (органи державної влади, органи місцевого самоврядування, державні і комунальні підприємства, установи, організації). Такі органи, як правило, підтримують ту сторону протисто-

²⁷ International Court of Justice. Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory <<https://www.icj-cij.org/case/131>> (accessed 23.04.2026).

²⁸ Kittrie (n 22).

²⁹ Ibid.

яння, представником якої вони є. Винятком можуть слугувати лише кілька ситуацій. По-перше, це т. зв. незалежні органи або саморегульвні організації, які можуть мати окремі, власні цілі. Іншим винятком є органи місцевого самоврядування, які представляють території чи регіони, що мають відмінний погляд від центральної влади щодо управління територією. І власні перелічені вище суб'єкти є найбільш вразливими до впливу іншої сторони протистояння;

д) *суб'єкти приватного права будь-якої держави (підприємства, установи, організації), зокрема й незаконні (мілітарні та парамілітарні угруповання)*. На відміну від міжнародних неурядових або комерційних організацій такі суб'єкти не мають іноземного елементу, відтак, за загальним правилом, мали б підтримувати сторону протистояння, на території якої вони знаходяться. У разі міждержавного протистояння кожна зі сторін зацікавлена у тому, щоб ці суб'єкти ставали міжнародними і таким чином поширювали свій вплив: підприємства відкривали іноземні офіси, громадські організації мережувалися із відповідними організаціями за кордоном задля промоції цілей відповідної сторони правового протистояння. Варто також зазначити, що ці суб'єкти можуть бути активними учасниками правового протистояння у сфері міжнародної торгівлі шляхом участі в таких ініціативах, як бойкот товарів ворога або ж заклик купувати національні товари. Наприклад, ініціатива BDS (boycott, divestment, sanctions) ініціює позови проти приватних компаній, які здійснюють операції із однією зі сторін протистояння³⁰;

е) *фізичні особи, особливо науковці, або люди зі значним впливом (блогери, музиканти, волонтери)*. У правовому протистоянні фізичні особи можуть відігравати особливу роль, і серед цих осіб варто відзначити дві групи – правників – які творять нові вчення (наприклад, Гуго Гроцій з концепцією відкритого моря, що дала змогу голландцям збільшити прибутки від морської торгівлі, Рафал Лемкін із концепцією геноциду); впливові діячі – музиканти, блогери, актори, спортсмени, які з допомогою інформаційних технологій, поширюючи інформацію та висловлюючи власну думку щодо подій і явищ, фактично творять недержавні соціальні стандарти. Інакше кажучи, якщо перша група осіб, це творці ідей, то друга – це їх транслятори або ж поширювачі. Насамкінець, варто зауважити, що фізичні особи є основою усіх перелічених організацій і їхня підтримка діяльності кожного суб'єкта є критично необхідною. Наприклад, несхвалення працівниками міжнародної комерційної організації якихось підходів може призвести до їх зміни. Так, після закликів працівників Amazon, зокрема як відповідь на протест понад

³⁰ From Antwerp to Ashkelon: No Harbour for Genocide (BDS Freedom Justice Equality 03.07.2025) <<https://bdsmovement.net/news/antwerp-ashkelon-no-harbour-genocide>> (accessed 23.04.2026).

1500 осіб³¹, компанія запровадила кліматичну політику “Climate Pledge”, визначивши за мету стати вуглецево нейтральною до 2040 р.³²

Правове протистояння поділяється на різновиди за такими критеріями: залежно від статусу: офіційне (наприклад, війна) і неофіційне (усі випадки, коли одна зі сторін вживає захід, який прямо не стосується іншої сторони, але непрямо на неї впливає); залежно від суб'єкта: а) міждержавне (наприклад, російсько-українська війна); б) внутрішньодержавне (прийняття закону, який надає переваги певній категорії суб'єктів); залежно від об'єкта – правове протистояння може бути загальним (тобто стосуватися всіх об'єктів) або ж спеціальним (стосуватися окремих категорій об'єктів), а саме: товарів, послуг, землі як особливого об'єкта, інтелектуальної власності або інших нематеріальних (духовних) об'єктів. Це дослідження побудоване за критерієм об'єкта.

Цікавою є класифікація проф. О. Кітрі, де він наводить такі види правового протистояння залежно від застосованих засобів і правових систем: а) міжнародні засоби, застосовані в міжнародній правовій системі; б) міжнародні засоби, застосовані в національній правовій системі; в) національні засоби, застосовані в національній правовій системі, та г) регіональні засоби, застосовні органами місцевого самоврядування.

До першої групи пропонується відносити:

створення нового міжнародного права, спрямованого на те, щоб поставити супротивника в невідгідне становище; переосмислення (тлумачення) чинного міжнародного права таким чином, щоб поставити супротивника в невідгідне становище; ініціювання кримінальних переслідувань за міжнародним правом у міжнародних трибуналах; використання міжнародного права для проведення нав'язливих і тривалих розслідувань міжнародними організаціями; ініціювання голосування в міжнародних організаціях, спрямованих на те, щоб поставити супротивника в невідгідне становище; отримання консультативних висновків з міжнародного права на міжнародних форумах³³.

Як приклад використання міжнародного права для проведення нав'язливих і тривалих розслідувань міжнародними організаціями проф. О. Кітрі наводить

Рух BDS (бойкоти, позбавлення від інвестицій та санкції), який спричинив сімнадцятимісячне розслідування уряду Великої Британії щодо G4S, британського постачальника технологій безпеки Ізраїлю. У скарзі BDS стверджувалося, що G4S сприяла ймовірним воєнним злочинам Ізраїлю, порушуючи керівні принципи, видані Ор-

³¹ A Selyukh, ‘Amazon Makes “Climate Pledge” As Workers Plan Walkout’ (NPR September 19, 2019) <<https://www.npr.org/2019/09/19/762336929/amazon-makes-climate-pledge-as-workers-plan-walkout>> (accessed 23.04.2026).

³² L. Rosenblatt, ‘Five years into Amazon’s Climate Pledge, workers challenge its progress’ (TechXplore, July 17, 2024) <<https://techxplore.com/news/2024-07-years-amazon-climate-pledge-workers.html>> (accessed 23.04.2026).

³³ Kittrie (n 22) 12–14.

ганізацією економічного співробітництва та розвитку. Розслідування сприяло оголошенню G4S про її відмову від майбутньої діяльності в Ізраїлі³⁴.

До другої групи віднесено такі засоби:

використання міжнародного права як підстави для переслідування посадовців третіх країн за принципом “універсальної юрисдикції” в національних судах за ймовірні воєнні злочини; використання міжнародного права як підстави для кримінального переслідування вітчизняних компаній у національних судах за ймовірні воєнні злочини; використання міжнародного права для захисту від кримінального переслідування в національних судах³⁵.

Прикладом далекосяжних і відчутних наслідків може слугувати ситуація, коли

Палестинська неурядова організація ініціювала нідерландське кримінальне розслідування проти нідерландської компанії Riwal за воєнні злочини, нібито скоєні шляхом здавання Riwal в оренду Ізраїлю на шістнадцять днів обладнання, яке Ізраїль використовував для будівництва розділового паркану та поселень на Західному березі річки Йордан. У скаргі містилося посилення на консультативний висновок Міжнародного суду ООН про те, що паркан та поселення порушують міжнародне право. Розслідування тривало три роки, включало обшуки нідерландської поліції в штаб-квартирі Riwal та будинках посадовців і завершилося без судового переслідування лише після того, як Riwal припинила всю діяльність у будь-якому місці Ізраїлю³⁶.

До третьої групи віднесені заходи в рамках національної правової системи, а саме:

створення нових національних законів, спрямованих на те, щоб поставити іноземних постачальників стратегічної продукції перед вибором між власним ринком і ринком супротивника; створення нових національних законів, що уможливають подавати позови проти терористичних груп, їхніх пособників і держав-спонсорів; дії в рамках національного законодавства, окрім прийняття нових законів (наприклад, надсилання запитів, проведення розслідувань тощо); кримінальне переслідування національних урядів та організацій, що фінансують терористичні групи; кримінальні або цивільні дії національних урядів проти банків, які надають фінансові послуги державам-спонсорам тероризму або терористичним групам; національні процедури видачі дозволів; цивільні позови, що притягують держави – спонсори тероризму до відповідальності за терористичні акти проти цивільного населення або військовослужбовців; цивільні позови, що притягують організації та осіб, які фінансують іноземні терористичні групи, до відповідальності за терористичні акти цих груп; цивільні позови проти транснаціональних компаній за їхню діяльність у третіх країнах; неурядові організації, що “викривають і ганьблять” компанії за порушення національного законодавства³⁷.

³⁴ Ibid 13.

³⁵ Ibid 14–15.

³⁶ Ibid 14.

³⁷ Ibid 15–16.

Сюди ж, на нашу думку, варто віднести екстериторіальну дію національних законодавчих актів однієї країни чи кількох, оскільки такі акти можуть чинити нерівномірний вплив на всі держави, навіть якщо і проголошують формальну рівність.

Як приклад цивільного позову проф. О. Кітрі наводить ситуацію, коли

організація Шурат Ха-Дін (Shurat HaDin) погрожувала, що морські страхові компанії будуть притягнуті до відповідальності в судах США за терористичні акти ХАМАС, якщо вони нададуть матеріальну підтримку ХАМАС, страхуючи човни, що відпливають з Греції для прориву блокади Гази <...> страховики відкликали своє покриття, і флотилії було заборонено відплисти³⁸.

До четвертої групи, а саме регіональних засобів, які застосовуються органами місцевого самоврядування, можна віднести такі: 'регіональні нормативно-правові акти, регіональні правозастосовні акти, регіональні акти щодо банків, які надають фінансові послуги державам – спонсорам тероризму або терористичним групам'³⁹. Прикладом такого заходу наводиться ситуація, коли 'Губернатор Міннесоти Тім Поленті погрожував заблокувати державні субсидії на інфраструктуру та, можливо, навіть дозволи на будівництво, якщо Essar, потенційний інвестор у Міннесоті, не відмовиться від інвестування 5 мільярдів доларів у будівництво нафтопереробного заводу в Ірані. Essar негайно відмовилася від іранських інвестицій'⁴⁰. Варто зауважити, що регіональні заходи є потужним засобом впливу в державах з федеративною формою державного устрою.

Підсумовуючи, у рамках цього дослідження правове протистояння – правові засоби, які свідомо розглядаються суб'єктами протистояння як інструмент або засіб для досягнення певної мети. До суб'єктів правового протистояння пропонується віднести: міжнародні урядові організації або об'єднання держав без створення організації; міжнародні неурядові організації або об'єднання національних громадських організацій без створення міжнародної неурядової організації; міжнародні комерційні організації або транснаціональні компанії; суб'єкти публічного права будь-якої держави (органи державної влади, органи місцевого самоврядування, державні і комунальні підприємства, установи, організації); суб'єкти приватного права будь-якої держави (підприємства, установи, організації), у тому числі незаконні (мілітарні та парамілітарні угруповання); фізичні особи, особливо науковці, або люди зі значним впливом (блогери, музиканти, волонтери). Також пропонується розмежовувати чотири групи засобів правового протистояння: 1) створення нового міжнародного права; 2) використання чинного міжнародного права; 3) використання націо-

³⁸ Ibid 16.

³⁹ Ibid 17.

⁴⁰ Ibid 17.

нально-правових засобів; 4) використання регіональних засобів (дії та акти органів місцевого самоврядування).

3. Правове протистояння:

загальні рекомендації для уряду та органів місцевого самоврядування

Насамперед варто зробити важливе ціннісне застереження, а саме, як слушно зазначає проф. Таманага, концепція правового протистояння може призвести до десакралізації права і є загрозою концепції правовладдя, адже яку владу може мати право, яке є чийсь інструментом. І це питання потребує окремого дослідження з філософсько-правового погляду. З іншого боку, в умовах російсько-української війни використання права як інструменту є критично необхідним задля підвищення власної обороноздатності. Відтак, мабуть, доцільним є розмежування випадків використання концепції правового протистояння задля нападу і задля захисту. І, власне, для України використання засобів правового протистояння задля захисту є обґрунтованим і доцільним.

В умовах правового протистояння як елементу російсько-української війни важливо виробити належну стратегію втілення правових засобів, що складається як із організаційних, так і із сутнісних заходів. Тут вважаємо за доцільне навести короткий перелік організаційних заходів, без яких неможливе ефективне втілення сутнісних заходів. Звичайно, цей перелік слугує лише загальною рамкою для маркування майбутніх досліджень з цієї тематики. У літературі це питання вже було предметом дослідження, тому пропонуємо навести перелік рекомендацій, що надавалися науковцями. Так, Ден Ченг (Dean Cheng), дослідник The Heritage Foundation, пропонує такі заходи: 'включити контрзаходи щодо ведення правової війни до оперативного планування та навчання США <...> Навчити американських військових експертів з права краще ознайомитися з іноземними військово-правовими системами <...> Вирішити питання правової сумісності з союзними та дружніми силами'⁴¹.

Проф. О. Кітрі суголосно наголошує на необхідності осмисленого підходу в застосуванні засобів правового протистояння з огляду на 'збільшення кількості та охоплення міжнародних законів і трибуналів, зростання неурядових організацій, що зосереджені на праві збройних конфліктів та пов'язаних з ним питаннях, революцію в інформаційних технологіях та розвиток глобалізації та, як наслідок, економічної взаємозалежності'⁴² і наводить перелік питань, які б мали наштовхнути уряд США на вироблення політики щодо засобів правового протистояння⁴³.

⁴¹ Cheng (n 6).

⁴² Kittrie (n 22) 40.

⁴³ Kittrie (n 22) 39–40.

Б. Фішер у своєму дослідженні вже правових підривних операцій (це поняття вживається як більш вдале порівняно з поняттям “lawfare”) у рамках російсько-української війни пропонує такі заходи проти підривних операцій у рамках трьох етапів:

Етап ідентифікації включає: 1) підвищення рівня грамотності MALOP; 2) збір та обмін розвідувальними даними MALOP; та 3) операціоналізацію правової сфери та її операторів. Етап порушення процесу охоплює: 1) інтегровані стратегічні судові позови; 2) боротьбу з дилемою судового провадження; 3) висвітлення MALOP; та 4) підвищення підзвітності. Нарешті, захисний етап передбачає: 1) розвиток правової стійкості та стримуючої позиції; 2) формування “червоних команд” та воєнні ігри; та 3) усунення прогалин, лазівок та вразливостей⁴⁴.

Тож можна підсумувати, що, незважаючи на розмаїття поглядів, кожен з авторів звертає увагу на необхідність саме держави в особі як центральної (уряд, органи виконавчої влади), так і місцевої влади (органи місцевого самоврядування) діяти, використовуючи засоби правового протистояння. Україна частково розпочала роботу в цьому напрямі. Так, як зауважує Б. Фішер, у 2020 р. Міністерство юстиції України запустило новий вебсайт за адресою www.lawfare.gov.ua⁴⁵, присвячений “правовому протистоянню з Російською Федерацією”. За даними Міністерства юстиції,

правовий фронт є непомітним, але надзвичайно важливим. Його ключовою особливістю є відсутність помітної диспропорції у вазі з ворогом. Він не підлягає угодам про розподіл сил. Де немає зброї, там є міжнародне право, санкції та трибунал... Ми переходимо від часом хаотичної ad hoc тактики до добре продуманого, всебічного та скоординованого правового захисту наших прав та інтересів⁴⁶.

Мабуть, варто погодитись з Фішером у тому, що доцільно зосередитись на протидії російським підривним правовим операціям, ніж описувати усі дії у правовій сфері⁴⁷. Зауважимо, що певні кроки в цьому напрямі були зроблені, а саме Указ Президента України 203/2020 від 26 травня 2020 р. містив таке завдання ‘утворення та забезпечення функціонування Центру передового досвіду захисту цивільного населення під час збройного конфлікту та протидії гібридній агресії правовими засобами’⁴⁸. Тож, хоча Україна і має певний досвід роботи з російським правовим протистоянням, все ж варто підвищити організаційну спроможність цієї роботи.

Відтак можна запропонувати усі заходи із правового протистояння розподілити на три групи: підготовчі заходи, реалізація, підтримання ре-

⁴⁴ Fisher (n 4) 154–155.

⁴⁵ Станом на час написання цього дослідження доступу до вебсайту не було.

⁴⁶ Fisher (n 4) 162–163.

⁴⁷ Ibid 164.

⁴⁸ Річна національна програма під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік, затв. Указом Президента України від 26 травня 2020 р. № 203/2020 С. 73 <https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/00/92/65/9d91df3bf8d8cae15db059c69a2dbabf_1590505364.pdf> (дата звернення 23.04.2026).

зультату. Тут зосередимо увагу саме на підготовчих заходах, адже реалізація і підтримання результату залежать від змісту правового засобу. Варто зауважити, що така діяльність мала би здійснюватись неопублічно, а публічними можуть бути лише деякі її прояви. Тож підготовчий етап мав би охоплювати такі типи заходів.

Формування власної мети і виявлення чужих цілей. На цьому етапі доцільно чітко окреслити бажаний результат у конкретній сфері. При цьому також важливо моніторити поставлені цілі та застосовні правові засоби противником. Так, як слушно зазначає Б. Фішер, ‘ревізійні виступи Росії та Китаю на міжнародних конференціях слід ретельно проаналізувати, щоб визначити найактуальніші правові наративи’⁴⁹. На жаль, змушені погодитись, що ‘необхідно прийняти універсальне розуміння того, що право, особливо міжнародне публічне право, є не лише інструментом міждержавного конфлікту, а й операційною сферою, за яку ведеться боротьба як за частину території’⁵⁰.

Формування мережі суб’єктів, які беруть участь у правовому протистоянні (скорочення мережі аналогічних суб’єктів ворога). З переліку видів правового протистояння очевидно, що в ньому беруть участь як держави і міжнародні організації, так і внутрішньодержавні суб’єкти, як суб’єкти публічного права, так і суб’єкти приватного права. Відтак формування і розширення кола таких суб’єктів є стратегічним завданням.

Розпочати цей процес можна із пошуку і формування науковців, які будуть готові до розроблення доктрин і правових вчень, які сприяли б притягненню РФ до відповідальності. До таких прикладів можна віднести вже згадувану концепцію відкритого моря Гроція, китайську концепцію щодо суверенітету над спеціальною (виключною) морською економічною зоною – 200 км від берега, а також суверенітету в космосі⁵¹. Як видається, в Україні має бути мережа науковців, які б створювали ідейне тло для наступних потуг на рівні договорів і судових процесів. Університети, громадянське суспільство можуть долучитись до цієї ініціативи. Приклад такої ідеї: не порушність транзитних шляхів, які забезпечують харчові ланцюги в світі (забезпечення продовольчої безпеки). Іншою цікавою ідеєю для розвитку може бути дослідження потенційного обсягу каральних збитків (punitive damages), які можуть бути стягнуті з РФ.

Не менш цікавим суб’єктом є громадські організації та їх міжнародні мережі, що можуть бути позивачами у третіх державах, використовуючи концепцію універсальної юрисдикції в національних правових системах. Важливо мати мережу “прихильних” адвокатів або ж юридичних фірм, які супроводжуватимуть ці процеси, рівноцінно як і мережу серед неурядового

⁴⁹ Fisher (n 4) 157.

⁵⁰ Ibid 158.

⁵¹ Ibid 165–169.

правничого середовища, яка б реалізовувала ці ідеї⁵². У 2002 і 2005 рр. були спроби ініціювати ордери на арешт проти ізраїльських високопосадовців, що змусило їх скасувати візит у цю державу. Хоча більш значущі досягнення були в частині судових проваджень: наприклад, палестинські ГО подавали позов проти компанії Caterpillar, що виробляла бульдозери. І хоча спір було програно, все ж компанія зазнала репутаційних втрат. Подібні спори розглядались у Франції та Нідерландах. Фінальним результатом таких справ було те, що компанії відмовлялись від своїх контрактів з Ізраїлем⁵³. Інший приклад: палестинська ГО, покликаючись на Керівні принципи ОБСЄ для транснаціональних компаній, змусила британську компанію G4S, що надавала ПЗ для в'язниць Ізраїлю, припинити цю співпрацю. При цьому національний контактний пункт ОБСЄ у Великій Британії підтримував позицію G4S, проте все ж компанія вирішила уникати ризиків⁵⁴. Подібні приклади з'явилися уже і в контексті російсько-української війни, а саме подані позови проти компаній Intel та AMD щодо використання чіпів у російському озброєнні⁵⁵.

Окремим важливим суб'єктом є *органи місцевого самоврядування*, які в силу наданих повноважень також можуть долучитись до правового протистояння. Органи місцевого самоврядування, наприклад, під час публічних закупівель або прийняття інвестиційного рішення, не будуть віддавати перевагу компанії, яка прямо чи опосередковано підтримує рф.

Наприклад, міська влада Портленду у штаті Орегон, США, односторонньо прийняла рішення про тимчасове припинення інвестицій у всі корпоративні цінні папери компаній Caterpillar і Wells Fargo⁵⁶. Це стало реакцією на заклик широкої коаліції активістів до міста припинити фінансові відносини з компаніями, причетними, зокрема, до порушень прав людини в Палестині. Іншим прикладом є те, як міська влада Глазго прибрала логотип зі слоганом міста перед конференцією з питань озброєнь⁵⁷. Причиною була діяльність ініціатив “Шотландія проти мілітаризму”, “Кампанія проти торгівлі зброєю” і “Шотландська національна рада”, які колективно організовували протести проти збройової конференції. Активісти закликали владу не залучати Глазго до таких проєктів⁵⁸.

⁵² З виступу Н. Галецької на конференції RD4U щодо реєстру збитків.

⁵³ Kittrie (n 22) 264–265.

⁵⁴ Kittrie (n 22) 278–279.

⁵⁵ Jef Feeley, Stephanie Baker, ‘Intel, AMD Accused of Allowing Chips in Russian Missiles’ (Bloomberg, December 10, 2025) <<https://news.bloombergtax.com/federal-contracting/intel-amd-accused-of-allowing-chips-in-russian-missiles-1?context=search&index=0>> (accessed 23.04.2026).

⁵⁶ N Barrows-Friedman, ‘Portland halts investment in Caterpillar’ (The Electronic Intifada, 5 January 2017) <<https://electronicintifada.net/blogs/nora-barrows-friedman/portland-halts-investment-caterpillar>> (accessed 23.04.2026).

⁵⁷ B Wray, ‘Glasgow City Council ditch defence industry in new ethical events policy’ (BDS Freedom Justice Equality, 28.05.2019) <<https://bdsmovement.net/news/glasgow-city-council-ditch-defence-industry-new-ethical-events-policy>> (accessed 23.04.2026).

⁵⁸ Wray (n 57).

Не останньою темою є роль транснаціональних корпорацій у протидії збройним конфліктам. Від очевидного прямого ведення бізнесу з країною-агресором до більш спірних питань, як-от непрямий бізнес, сплата податків на користь бюджету такої країни або постачання товарів першої необхідності з мотивів запобігання гуманітарній кризі. Дослідженню підлягає питання того, чи можна та які форми економічної співпраці вважати співучастю у вчиненні воєнних злочинів або актів тероризму. Також цікавим є рівень обачності компаній у виборі контрагентів, які пов'язані – напряду чи опосередковано – та межі такого юридичного аудиту (*due diligence*).

Координація діяльності суб'єктів щодо втілення змістовних заходів (протидія заходам ворога). Держава як сторона правового протистояння мала б здійснювати не лише формулювання і коригування цілей, а й координацію діяльності суб'єктів щодо втілення змістовних заходів і протидію заходам ворога. Гіпотетично таку координуючу роль мало б виконувати одне з міністерств (Міністерство юстиції або ж Міністерство закордонних справ). Безперечно, координація здійснюється і тепер, але в міру офіційної формальної діяльності держави, де інші суб'єкти не відіграють значної ролі. Їх залучення і координація сприяли б виробленню ідейного тла, на основі якого формулювалися б правила, на ґрунті яких ухвалювалися б рішення. Це б дало змогу виробити єдину позицію в усіх юридичних площинах і з кожним наступним кроком посилювати позицію України.

Підсумовуючи, виділено три групи заходів для органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які спрямовані на протидію заходам ворога в рамках правового протистояння.

Висновки. З'ясовано, що інструментальна теорія права має різні прояви як у доктрині, так і в практиці. Пропонується взяти за основу визначення проф. Таманаги про те, що інструментальну теорію права можна визначити як “правові норми, правові інститути та правові процеси, які свідомо розглядаються людьми та групами як інструмент або засіб для досягнення цілей”, із вказівкою проф. Кітрі на семантичну нейтральність значення цього поняття. Як один із проявів інструменталізму розглядається правове протистояння – правові засоби, що свідомо розглядаються суб'єктами протистояння як інструмент або засіб для досягнення певної мети. Класифіковано суб'єктів та засоби правового протистояння, а також виділено три групи заходів для органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що спрямовані на протидію заходам ворога в рамках правового протистояння.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Cong Wen Sheng, *100 cases of legal battle: the classic case analysis* (PLA Publishing House 2004).
2. Kittrie O F, *Lawfare: Law as a Weapon of War* (Oxford University Press 2016) 416 <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190263577.001.0001>.
3. Tamanaha B Z, *Law as a Means to an End: Threat to the Rule of Law* (Cambridge University Press 2006) 6 <https://doi.org/10.1017/CBO9780511511073>.

Edited and translated books

4. Diui Dzh, *Demokratiia i osvita* (per. z anhl. M Oliinyk, I Bosak, H Pekhnyk, Litopys 2003) (in Ukrainian).
5. Koziubra M (red), *Zahalna teoriia prava: pidruchnyk* (Vaite 2015) (in Ukrainian).

Journal articles

6. Borschberg P, 'Hugo Grotius' Theory of Trans-Oceanic Trade Regulation: Revisiting Mare Liberum (1609)' [2005] 14 IILJ Working Paper.
7. Dunlap C, 'Lawfare 101: A Primer' [2017] 97 Military Review 8–17.
8. Fisher B, 'The origins of "lawfare" and the exploitation of public international law' *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky* [2023] 11 100–107 <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2023.11.100-107>.
9. Popova M, 'Putin-Style "Rule of Law" & the Prospects for Change' [Spring 2017] *Dædalus. Journal of the American Academy of Arts & Sciences* 64–75.
10. Sari A, 'Legal resilience in an era of grey zone conflicts and hybrid threats' [2020] 33(6) *Cambridge Review of International Affairs* 846–867 <https://doi.org/10.1080/09557571.2020.1752147>.
11. Smith C, 'Chinese Lawfare in Conflict: The Threat to U.S. Operations' [2025] 16(1) *Harvard National Security Journal* 146–194.
12. Rabinovych P, *Potrebovyi pidkhyd – bezalternatyvnyi instrument vyavlennia sotsialnoi sutnosti prava i derzhavy* [2009] 8 *Naukovi pratsi Odeskoi natsionalnoi yurydychnoi akademii* 45–53 (in Ukrainian).

Theses

13. Fisher B, 'Malign Legal Operations (MALOPs) in International Law in the Context of Russia's Invasion of Ukraine' (PhD thesis, 2023).

Newspaper articles

14. Barrows-Friedman N, 'Portland halts investment in Caterpillar' (The Electronic Intifada, 5 January 2017) <<https://electronicintifada.net/blogs/nora-barrows-friedman/portland-halts-investment-caterpillar>> (accessed 23.04.2026).
15. Feeley Jef, Baker Stephanie, 'Intel, AMD Accused of Allowing Chips in Russian Missiles' (Bloomberg, December 10, 2025) <<https://news.bloombergtax.com/federal-contracting/intel-amd-accused-of-allowing-chips-in-russian-missiles-1?context=search&index=0>> (accessed 23.04.2026).
16. Jean-Bouchard É, 'Droits et Démocratie – L'inquiétante pratique du lawfare au Canada' (Le Devoir, 4 février 2010) <<https://www.ledevoir.com/opinion/idees/282358/droits-et-democratie-l-inquietante-pratique-du-lawfare-au-canada>> (accessed 23.04.2026).
17. Rosenblatt L, 'Five years into Amazon's Climate Pledge, workers challenge its progress' (TechXplore, July 17, 2024) <<https://techxplore.com/news/2024-07-years-amazon-climate-pledge-workers.html>> (accessed 23.04.2026).
18. Selyukh A, 'Amazon Makes "Climate Pledge" As Workers Plan Walkout' (NPR September 19, 2019) <<https://www.npr.org/2019/09/19/762336929/amazon-makes-climate-pledge-as-workers-plan-walkout>> (accessed 23.04.2026).

19. V Kyievi vidbulosia obhovorennia kontseptu pravoborstva yak mekhanizmu protydii ahresii (Iurydychna praktyka, 22.04.2026) <<https://pravo.ua/v-kyievi-vidbulosia-obhovorennia-kontseptu-pravoborstva-ia-k-mekhanizmu-prytydii-ahresii>> (accessed 27.04.2026) (in Ukrainian).

Websites

20. Cheng D, 'Winning without fighting: Chinese legal warfare' (The Heritage Foundation, May 21, 2012) <<https://www.heritage.org/asia/report/winning-without-fighting-chinese-legal-warfare>> (accessed 23.04.2026).
21. Devidal P, "Cognitive warfare": why the human brain should not become a battlefield' (Humanitarian Law & Policy Blog, February 5, 2026) <<https://blogs.icrc.org/law-and-policy/2026/02/05/cognitive-warfare-why-the-human-brain-should-not-become-a-battlefield>> (accessed 23.04.2026).
22. From Antwerp to Ashkelon: No Harbour for Genocide (BDS Freedom Justice Equality 03.07.2025) <<https://bdsmovement.net/news/antwerp-ashkelon-no-harbour-genocide>> (accessed 23.04.2026).
23. Valenzuela-Bock C, 'Russia and China Issue Joint Declaration on Promotion and Principles of International Law' (American Society of International Law, July 20, 2016) <<https://www.asil.org/blogs/russia-and-china-issue-joint-declaration-promotion-and-principles-international-law-june-25>> (accessed 23.04.2026).
24. Wray B, 'Glasgow City Council ditch defence industry in new ethical events policy' (BDS Freedom Justice Equality, 28.05.2019) <<https://bdsmovement.net/news/glasgow-city-council-ditch-defence-industry-new-ethical-events-policy>> (accessed 23.04.2026).
25. Mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiia "Pravoborstvo – vykorystannia prava yak zbroi u viini. Pravovi mekhanizmy..." (Instytut derzhavy i prava imeni V. M. Koretskoho NAN Ukrainy) <<https://idpnan.org/international-scientific-and-practical-conference>> (accessed 23.04.2026) (in Ukrainian).
26. Rosiisko-ukrainske pravove protystoiannia (Wikipedia) <https://uk.wikipedia.org/wiki/Rosiisko-ukrainske_pravove_protystoiannia> (accessed 23.04.2026) (in Ukrainian).

Nataliya Haletska

LAWFARE: CONCEPTUAL UNDERSTANDING IN UKRAINE

ABSTRACT. The article examines the possibility of viewing law as an instrument in the context of russo-Ukrainian war, particularly within the framework of the concept of cognitive warfare. It analyzes the instrumental understanding of law, according to which legal norms, institutions, and processes may be deliberately used by actors to achieve specific goals. The advantages and risks of this approach are identified, including the threat of undermining the rule of law principle. Particular attention is paid to the phenomenon of "lawfare" as a manifestation of the instrumental approach to law in wartime. The paper proposes a definition of this concept and outlines its key features, actors, and classifications. It also considers practical examples of the use of legal mechanisms in both international and national legal systems as a means of achieving political, economic, and military objectives.

The study systematizes the actors involved in legal confrontation (states, international organizations, non-governmental entities, businesses, and individuals) and identifies the main groups of legal instruments, including international, national, and regional tools. Additionally, it formulates recommendations for public authorities and local self-government bodies regarding effective participation in lawfare, particularly through defining strategic objectives, building networks of actors, and coordinating their activities. The article concludes that lawfare is an important element of modern conflicts and requires a systematic approach by the state, especially in the context of the russo-Ukrainian war.

KEYWORDS: instrumental understanding of law; lawfare; international law; legal instruments; legal actors.